

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2025

Jáchym Topol

Sestra

(1994)

Edice Dílna
České knihnice
Sv. 33

Andrea Králíková
Ústav české literatury
a komparatistiky FF UK

Semináře a Dílny České knižnice jsou volně ke stažení zde:
<https://www.kniznice.cz/pro-skoly>

Podívejte se také na Supl, naše výuková videa:
<https://ucl.cas.cz/supl/>

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Publikace vznikla v rámci výzkumného záměru Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky, v. v. i. (RVO: 68378068).
Při práci na textu byly využity zdroje výzkumné infrastruktury
Česká literární bibliografie (kód ORJ: 90243).

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons — Uveďte původ — Neužívejte komerčně 4.0 Mezinárodní.
Licenční podmínky jsou dostupné zde: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.cs>

Lektoroval:

Mgr. Josef Švéda, PhD., Anglické gymnázium, Praha

Vydal

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,

Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,

www.ucl.cas.cz,

v Praze roku 2025

jako 33. svazek edice *Dílna České knižnice*.

Redigovala Petra Hesová.

Grafická úprava a sazba Stará škola.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2025

Edici *Dílna České knižnice* řídí Robert Kolár.

TEXT 1

DAVID SE UČÍ. BYZNYSOVÁ STEZKA.
JSME RYCHLÍ. LAOSOVÉ. CO SE NOSILO.
RODINNÁ TLUPA. STUDNA.

A pak jsem stál na ulici, byla svoboda, bylo půl sedmý, počasí tak březno. Nahoře byly mraky, dole asfalt, ulicí chodili lidé s taškama, vedli svoje děti a psy, byla svoboda a čas vymknutý z kloubů šílel. Nechal jsem se jím vléct, byl to jiný tanec než s Psicí, jiný než tanec růže, jiný než s pendrekem, neměl konec, zdál se nemít konce. Lidský čas se zrychlil, byl jsem v převleku za mladého muže, s tygří kravatou, pod paží desky, šel jsem na schůzku se společníky.

Jáchym Topol: Sestra, Praha–Brno, Host 2019, s. 35

ÚKOLY K TEXTU 1

- 1) V úvodní části úryvku je velkými písmeny uveden název kapitoly. Jaký má charakter? Co vše se z něj čtenář může dozvědět? K jakému jinému žánru či žánrům se takto vystavěným názvem odkazuje? Jaké jiné názvy připomíná?
- 2) Jak si představujete toho, kdo v úryvku vypráví? Jaké signály v textu k němu směřují? Jaké informace o něm text poskytuje? Jak na vás vypravěč z textu působí? Jak jej můžeme charakterizovat? Jak je textem vytvářen? (např. Jaké jsou jeho promluvy? Čím se vyznačují? Jak mluví, jak přemýšlí?)
- 3) [...] *a čas vymknutý z kloubů šlel*. Na které dílo je prostřednictvím uvedené výpovědi učiněna narážka (aluze)? Jaké kontexty jsou tímto vyjádřením v textu otevírány a mohou být podstatné pro jeho čtení a porozumění?
(Nápověda: Vzpomeňte na hrdiny ze Shakespearových tragédií.)
- 4) V jakém časovém úseku se úryvek odehrává? Jak je čas v textu modelován?
- 5) Jak vypravěč čas vnímá? Jak je popisován v úryvku čas jako jeden z motivů textu?

NÁVRH ŘEŠENÍ

- 1) Název zdánlivě předesílá a shrnuje události následující kapitoly. Jedná se o krátké úsečné věty nebo jen jednoslovná hesla. Obdobné názvy lze najít v historických nebo dobrodružných románech, např. předmluva románu Alexandra Dumase *Tři mušketýři* je nazvána takto: PŘEDMLUVA. V KTERÉ JEST VYLOŽENO, ŽE HRDINOVÉ UDÁLOSTI, KTEROU MÁME ČEST VYPRAVOVATI SVÝM ČTENÁŘŮM, PŘES KONCOVKY SVÝCH JMEN NA „OS“ A „IS“ NEMAJÍ NIC SPOLEČNÉHO S MYTOLOGIÍ. Aluze na žánr dobrodružného románu je však strategií textu a autorskou hrou, která může sloužit k otevření tohoto literárního textu různorodým strategiím čtení i výkladu. Strategie čtení ve vztahu k žánru se pak v tomto textu mohou mísit podle toho, jakou žánrovou linku v daném okamžiku nabízí.
- 2) V úryvku vypráví vypravěč v ich-formě, jedná se o subjektivní vyprávění, záznam atmosféry, prožívání, pocitů.
Zřejmě je mladý, nosí nevkusné oblečení, které je ale typické pro odívání (módu) v devadesátých letech (např. tygří kravata). Podle způsobu mluvy (obecná čeština) patrně pochází z Prahy. Stylizuje se do role byznysmena, ale zároveň si zachovává od této role odstup („v převleku“). Pravděpodobně může mít zkušenost s policií nebo se zásahem policie („tanec s pendrekem“).
- 3) Výpověď odkazuje na Shakespearova *Hamleta*, lze ji tedy vnímat jako aluzi na Hamleta („Time out of joint“), jako započetí intertextuálního dialogu s Hamletem nebo jako jazykovou hru s tímto literárním kanonickým vyjádřením, které se stalo součástí naší kultury.
- 4) V úryvku se setkávají dvě protikladné tendence vztahující se k času, v textu je sice uvedeno docela konkrétní časové určení (*bylo půl sedmý, počasí tak březen*), nelze však spolehlivě říct, jak velký časový úsek líčení v příběhu zabírá, protože se jedná o záznam subjektivního vnímání času, pocitů a událostí, jak si je vypravěč vybavuje v paměti (*Nahoře byly mraky, dole asfalt, ulicí chodili lidé s taškama, vedli svoje děti a psy, byla svoboda*). Opakuje se konstatování, že „byla svoboda“, čímž je zdůrazňován pocit svobody a (nově) nabyté svobody. Lze si rovněž všimnout, že vypravěč vnímá, že *čas se zrychlil*.
- 5) Čas je spojován s tancem, je přirovnáván k tanci: *Nechal jsem se jím vléct, byl to jiný tanec než s Psicí, jiný než tanec růže, jiný než s pendrekem, neměl konec, zdál se nemít konce*. Zážitek času, který působí jako nekončící a velmi dynamický. Zároveň je čas entita, kterou vypravěč neovládá, ale která ovládá jeho, čemuž vypravěč nevzdoruje a podvoluje se tomuto tempu (*Nechal jsem se jím vléct*).

TEXT 2

JÍCHA: „ZAPLET SEM SE. PAST. KARNEVAL.
ŽIVEJ JAZYK. TĚŽKEJ SNÍH. JARO NÁRODŮ.
NEBEZPEČNEJ AUTOBUS.“

Vy víte, že v dobách svýho bolševickýho mládí sem občas trpíval existencí, bratři moji, a že jsem se nestyděl ukládat jí do jazyka a tím popisovat papír a tak na sebe upozorňovat. Ně který z vás to dělali taky. Čmárali ste na papír, bratři a piráti, ne že ne, a ať ty slova byly jakýkoli, psali ste furt to samý, totiž: Sem tady. Máš mě rád? Vy víte, vlci a práčata, že to je past na zívajícího čtenáře, ten ví houby. A podobně jako vy jsem chodil městem, svým teritoriem, a hledal předměty umění, předměty ducha, ty pilulky proti genocidě. Víte, vy kulihraši a hovniválové, jak nabitý věci vznikaj: uměním přežívání za pomoci sebezničení. Nic nevyhrajou, ale sou tu, vy to víte, podomci a vozkové. A jak jsem tak na sebe neomaleně a existenčně upozorňoval, bratři moji, poznenáhlu jsem se zaplet s jazykem. Jak jsem ho totiž hnětl jen pro sebe, šlapal po něm, hladil ho a kroutil, jazyk se bránil. A tak vznikalo napětí. A pak jsem se dostal do pasti. Jenže ještě předtím jsem viděl tu ženu a mám tu pro vás drobnou otázku, lučištníci a střelci.

Sou různý možnosti... mnohý... ale ty deš... vstal si a deš... ta krajina je nehostinná... na obzoru dokonce tu a tam požár... deš, je ti zima, chce se ti srát a máš hlad... a v křoví dokonce ejhle! mrtvola... a ty deš... je ti poněkud zle... a dokonce seš ženská!... ale trochu šiksa, řek bych... a nehezká, nemladá... seš těhotná... s někým... asi s nějakým vojákem... sou různý možnosti, sou tu různý věci... deš cárem špinavýho vzduchu... na cestě se válej jen konzervy, vybrakovaný... je to poněkud smetiště, kudy deš... váháš... sou přece možnosti... co je za obzorem? vkrádaj se ti pochyby... další obzor... a za nim... deš a váháš, ale když se otočíš, vojando a markytánko, když se otočíš a pohlédneš zpět, milá sestro... je tam Egypt! Je tam otroctví! A před tebou a okolo tebe... to je svoboda.

[...]

Já to taky vzal, sochaři a kameníci, ale nezbavil sem se svý vášně, svýho kutilství, totiž kultivace a degenerace textu zároveň, toužil sem po dílně a vydal se do Evropy, bratři moji. Družbou. Jistě pamatujete na roky 1 a 2 a 3 a dál, když jsme vylejzali z Kanálu, pomalu a opatrně, aby nás hned nedostal vzduch. Já, bratři moji, než sem se vydal svou stezkou, já se zaplet s Kultúrou... a já snad přestal bejt otrokem, ale stal se sluhou... kulturních rubrik... já musel jednat s mladými autory a starými texty a škemrat u ministrů a bank a dovozců rajčat, proti těm nic! a pobývat v kuloárech a mluvit a mlčet a dělat psss! a tů! tů!, protože já se řtil... někam, ale ztrácel sem na svý divokosti, a když otroctví zabíjí, slouhovství krotí, co je těžší?

Jáchym Topol: Sestra, Praha—Brno, Host 2019, s. 194–195

ÚKOLY K TEXTU 2

- 1) Najděte v úryvku co nejvíce slovních spojení, v nichž je osloven posluchač (resp. tematizován adresát). Jakou úlohu mají tyto pasáže v textu? Jak na vás tato oslovení působí?
- 2) Najděte v úryvku pasáže, jimiž je odkazováno k psaní.
- 3) Jakých vlastností nabývá v úryvku jazyk?
- 4) Jakými specifickými rysy se vyznačuje text úryvku s ohledem na způsob zápisu? Jak lze charakterizovat způsob zápisu řeči v úryvku? Jaké v něm jsou odchylky od pravopisné normy a standardního grafického zápisu češtiny? Jaký má takový způsob zápisu vliv na vnímání textu?
- 5) Jakou roli (jaké role) má v textu čtenář?
- 6) Jak se objevuje v textu téma lidského bytí a identity?
- 7) Jakými jazykovými prostředky je v druhé části úryvku vytvářena ironie?
- 8) Jaká je v závěru první části úryvku učiněna kulturní narážka (aluze)? K čemu odkazuje?

NÁVRH ŘEŠENÍ

- 1) *bratři moji, bratři a piráti, vlci a práčata, vy kulíhraši a hohniválové, podomci a vozkové, lučištníci a střelci, sochaři a kameníci*
Pomocí těchto různorodých oslovení je akcentován samotný akt vyprávění, který směřuje od mluvčího k posluchači, je zdůrazňována role partnera v dialogu, adresáta vypravěče. Také se oslovením posiluje dojem vytvářené komunity (společenství), jež hraje v románu významnou roli. Zároveň je tímto dokreslován dojem, že jde o záznam mluvené řeči. Mimo jiné je touto strategií do textu vtahován také samotný čtenář.
- 2) ukládat existenci do jazyka (*sem občas trpíval existencí, bratři moji, a že jsem se nestyděl ukládat jí do jazyka a tím popisovat papír a tak na sebe upozorňovat*), čmárat na papír (*Čmárali ste na papír*), *ale nez bavil sem se svý vášně, svýho kutilství, totiž kultivace a degenerace textu zároveň*
- 3) z abstraktního fenoménu se stává hmatatelným, lze se jej fyzicky dotknout, ohýbat jej (*Jak jsem ho totiž hnětl jen pro sebe, šlapal po něm, hladil ho a kroutil, jazyk se bránil. A tak vznikalo napětí.*)
- 4) vypuštění prvního písmene (*sou, deš*), kvantita hlásek (krácení: *tim*, nekorektní tvar, prodloužení kvantity: *ukládat jí do jazyka*)
V úryvku převažuje obecná čeština, tato volba také podporuje a vytváří dojem autentického záznamu mluvené řeči (např. *bolševickýho, ty slova byly jakýkoli, špinavýho vzduchu, svý vášně, svýho kutilství, bejt...*)
- 5) Např. je zmíněn v první části úryvku — *to je past na zívajícího čtenáře, ten ví houby*, čímž je tematizována strategie výstavby textu. V druhém odstavci úryvku pak vyprávění přechází z 1. os. sg. do 2. os. sg., tato proměna perspektivy (prostřednictvím gramatické osoby) se může vztahovat jak k samotnému vypravěči, tak se jí může cítit osloven i čtenář. Stejně jako již zmíněnými různými oslovením v celém textu.
- 6) v souvislosti s jazykem, prostřednictvím jazyka („ukládána do jazyka“) je dáována na papír
- 7) např. způsobem zápisu, podoba slova „kultúra“ může působit tak, že znevažuje tuto oblast veřejné činnosti a vztah vypravěče k ní
- 8) *vkrádaj se ti pochyby... další obzor... a za nim... deš a váháš, ale když se otočíš, vojando a markytánko, když se otočíš a pohlédneš zpět, milá sestro... je tam Egypt! Je tam otroctví!*
Jedná se o starozákonní narážku (biblická kniha Exodus, Mojžíš vyvedl Židy z egyptského otroctví do země zaslíbené).

TEXT 3

[V následujícím úryvku Potok vypráví přátelům svůj sen, jak se společně ocitli pomocí časového koberce v Osvětimi a co tam zažili, tato pasáž románu *Sestra* tematizuje trauma holocaustu, lidské trauma 20. století.]

A pak začal Bohler ječet a rychle dělal znamení kříže a pak jsme to viděli všichni, před náma stála Smrt. Najednou před náma stál kostlivec. Jenže, bratři a stařesinové, hrůza, která by teď snad měla explodovat, jako by se stahovala ze zaplaveného mozku kamsi na vyhrazený území. Já v té chvíli pocejtil, přiznám se, lehkej údiv: Fakt teda vypadá takhle? A myslím, že i ostatní trochu pookřáli, alespoň nám bylo jasné, proč nás časovej koberec zavele až sem: pro smrt. A Bohler vstal a šel po kostech ke Smrti a spustil: Isós Chréstós Theú Ios Sóter¹, a hnátem před sebou dělal znamení kapra², myslel jsem, že se konečně zbláznil. Smrt nic, jen tak stála a dívala se po nás prázdnějma očnima důlkama. To s tou kosou, to byly kecy, šept mi Micka. Stačej jí ty pařáty, dodal a já se otrás. Pak se zachmuřenej Bohler vrátil a spustil se po nějaký silný kosti ke mně. Cos to tam vykládal, zeptal jsem se. Byl jsem poučen, že použil první křesťanské pozdrav ještě ze zlejš římské katamkomb. Zkusil ho, protože ho napadlo jediný: Smrt je stará, tak dyž nic, tohle snad zná. [...]

A pak jsme uslyšeli jakoby váhavý zakašlání. A pak hlas, šepavej a tichej: Ráčeť promi-nout, vašnostové, ale bylo mi sděleno, že tu sou nějaký mladý páni z Čech. A tak dyby bylo libo menší prohlídečku... sem k službám, Josef Novák, méno mé, příjemné, he.

Nebyl jsem si v tu chvíli jist, jestli nemám halucinace, a když jsem se tehdy rozhlíd po vás, přátelé a náčelníci, bylo vidět, že se potýkáte se stejnými pocity.

Hele, řekl Žralok, když ta kostra mluví, tak votvívá... pusu.

Toť je přeci přirozený, řekla kostra.

A vy ste mrtvej? šel přímo na kořen věci David.

Jo, řekla kostra.

A vy ste fakt Josef Novák? osmělil se Bohler a mrk po straně na Žraloka.

Už jo, pánové, řekla kostra, i když, kdo sem... ten sem... se říká u nás v nebičku.

A ste křtěnej ve jménu...

Jasně, řekla kostra, v tom žižkovským kostelíčku. Ale libo-li prohlídečku? Vono se totiž připozdívá, vašnostové, i když u nás... no je to trochu jiný.

Jáchym Topol: Sestra, Praha–Brno, Host 2019, s. 108–110

1 řecky Ježíš Kristus, Boží Syn, Spasitel

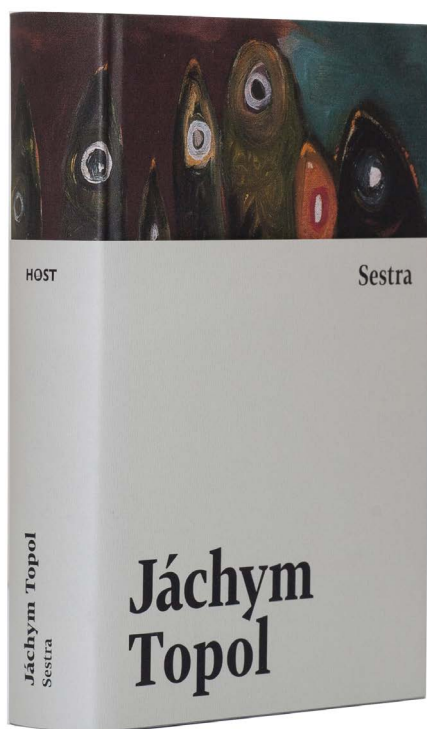
2 Iésus, Christos, Theú Huiós, Sotér, Ichtyš (slovo tvořené z prvních písmen předchozího spojení, řecky ryba)

ÚKOLY K TEXTU 3

- 1) Jaké postavy vystupují v úryvku?
- 2) Povšimněte si jména Bohler, jedná se o tzv. speaking name (mluvící jméno), jaký může být význam tohoto jména a co říká o jeho nositeli?
- 3) Postavy se potkávají se Smrtí. Jaké jsou jejich pocity? Najděte a doložte příslušnou pasáží v textu.
- 4) Co je charakteristické pro mluvu kostry Josefa Nováka? V čem se jeho jazyk odlišuje od současné češtiny?
- 5) Jak je Smrt ztělesněna?
- 6) Jak se označuje typ promluvy postav a co s sebou tento typ promluvy nese? Jaký má význam pro výstavbu textu a jaký může mít vliv na jeho porozumění?
- 7) Jaké kulturní a historické kontexty vstupují do textu?

NÁVRH ŘEŠENÍ

- 1) Bohler, vypravěč, Micka, Smrt (= kostra Josef Novák), Žralok, David
- 2) Bohler (Boh, vztah ke slovu Bůh, k Bohu), Bohler je nedostudovaný kněz (jak víme z kontextu celého románu), přímo z ukázky je pak zřejmé, že má více znalostí o náboženství a jeho historii než ostatní (např. *A Bohler vstal a šel po kostech ke Smrti a spustil: Isós Chréstós Theú Ios Sóter, a hnátem před sebou dělal znamení kapra, myslel jsem, že se konečně zbláznil. [...] Cos to tam vykládal, zeptal jsem se. Byl jsem poučen, že použil první křesťanské pozdrav ještě ze zlejších římské katamkomb.*)
- 3) smíšené, rozporuplné, hrůza se mísí s údivem, úleva se strachem ze smrti (*hrůza, která by teď snad měla explodovat, jako by se stahovala ze zaplaveného mozku kamsi na vyhrazený území. Já v té chvíli pocejtil, přiznám se, lehce údiv: Fakt teda vypadá takhle? A myslím, že i ostatní trochu pookřáli, alespoň nám bylo jasné, proč nás časovej koberec zavlek až sem: pro smrt.*)
- 4) Mluva Josefa Nováka je příznaková (tedy odlišuje se od současné češtiny a od jazyka ostatních postav) např. slovní zásobou (oslovení skupiny mladých *vašnostové; libo-li*), používáním zdvořilosti (*kostelíčku*), stejně jako vypravěč používá kostra obecnou češtinu, ale z doby první republiky, liší se od jazyka vypravěče.
Ráčeť prominout, vašnostové, ale bylo mi sděleno, že tu sou nějaký mladý páni z Čech. Jasné, řekla kostra, v tom žižkovském kostelíčku. Ale libo-li prohlídečku? Vono se totiž připozdívá, vašnostové [...]
- 5) jako kostra, která předtím byla konkrétním člověkem a má svůj vlastní příběh, osud a identitu
- 6) Neznačená přímá řeč. Postavy spolu sice vedou dialog, jejich promluvy však od sebe nejsou graficky rozlišeny uvozovkami, stejně jako nejsou odlišeny od promluv vypravěče. V úryvku jsou sice na některých místech použita uvozovací slovesa (*řekl, osmělil se, šept mi apod.*), která jednotlivé promluvy oddělují, přesto však splývají do jednoho proudu a na některých místech nemusí být úplně snadné je od sebe odlišit.
- 7) např. kontext prvních křesťanů, zmíněn Ježíš Kristus a symbol ryby, lze zmínit odkaz k evangeliím: „Pojďte za mnou a učiním z vás rybáře lidí“ (*Mt 4,18–22*); nebo konec třicátých a začátek čtyřicátých let 20. století (druhá světová válka) — původní období života kostry Josefa Nováka

Jáchym Topol
Sestra

Ediční příprava: Daniela Iwashita

Komentář: Daniela Iwashita a Zdeněk Šanda

Počet stran: 652

Vydání: v České knižnici první

ISBN 978-80-88069-78-2

Rok vydání: 2019

Stý svazek České knižnice přináší románovou prvotinu Jáchyma Topola *Sestra*, výjimečné dílo české prózy konce 20. století. Dobrodružný milostný příběh se v dynamickém, jazykově, zvukově i rytmičky výrazném vyprávění větví do mnoha imaginativních odboček, básnických obrazů či vizí. Vypravěč a protagonista Potok v nich hovorovou řečí, v níž se mísí všechny jazyky světa, zachycuje i mnohá historická fakta, jako byl holocaust, černobylská katastrofa, odpor undergroundu proti útlaku v komunistickém Československu, pád Berlínské zdi i počátek divokých devadesátých let, kdy bylo možné vše. Prochází nebo prchá městskými i venkovskými periferiemi střední Evropy, žije na vysoké noze i na tržišti, na nádraží nebo na skládce. A jeho duše stále hledá svou sestru.

Román, který byl již přeložen do němčiny, angličtiny, maďarštiny, polštiny a slovinštiny, vyšel v letech 1994 a 1996 ve dvou autorských verzích. Přítomná edice vychází z prvního, nezkráceného vydání a v ediční zprávě zaznamenává jeho pozdější proměny. Komentář sleduje též široký ohlas této knihy v české kultuře.